

”רק נבואה זו יכולה ליתן תורה”

נבואת משה, נבואת שאר הנביאים ותורה שבעל פה¹

הרב טוביה שלמה בר־אילן

הקדמה

נבואה ורוח הקודש באים, בדבר ד', לפנימיותו של אדם, ומתוכו הם נשפעים לכל מה שנוגע לעולם כולו. ומעין דוגמתם האגדה, הרי היא נובעת מהנפשיות של האדם, ומסדרת את עניניה גם כן ביחש החיצוני של העולם. אבל התורה, היא באה מתוך הארת האמת העליונה, שאין בה שום הבדל בין פנימיותו של אדם להעולמיות כולה ומקורה. מלמעלה למטה הכל נסקר ונודע. פה אל פה אדבר בו. ומראה ולא בחידות, ותמונת ד' יביט. רק נבואה זו יכולה לתן תורה. ומתוך כך נעלה היא התורה מכל נבואה, וחכמי תורה עדיפי מנביאים, מצד התוכן העליון, שממנו הם יונקים את החיים הרוחניים שלהם...

(אורות הקודש, א, טז, ומקורו (בשינויים קלים) שמונה קבצים ה קכז)

מרב הרב זצ"ל, עומד על ההבדלים היסודיים בין נבואת משה רבינו ובין נבואת שאר הנביאים. במאמר זה ברצוני להרחיב מעט את היריעה, להציג את היסודות עליהם מבוססים דברי הרב, בעיקר על פי דברי הרמב"ם בכתביו השונים, ומתוך כך, להעמיק ביחס בין נבואה ובין פסיקת הלכה.

א. הדרך הישרה והנבואה.

כותב הרמב"ם בהלכות דעות:

הדרך הישרה היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה, מכל דעות שיש לאדם; והיא הדעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. ולפיכך ציוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד, ומשער אותן ומכוון אותן בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם... (פרק א' הלכה ד')

1 תודה רבה לאבי מורי שליט"א, ידידי ורעי הרב נתי אריה וכן לר' ישראל אריאל (ליבוביץ') על הערותיהם המועילות

'תורת המידות' של הרמב"ם מיוסדת על כך שבכל ענין וענין יש 'מנעד' של חוויות ושל תגובות, ועל האדם לבחור את הנקודה האמצעית בתוך המנעד הזה. דרך משל, ביחס לכסף – יש מנעד – החל מקמצנות קיצונית ועד לפזרנות קיצונית, ועל האדם למצוא את האיזון בין הקמצנות והפזרנות וכפי שממשיך ומפרט הרמב"ם באחת הדוגמאות:

כיצד... ולא יקבוץ ידו ביותר, ולא יפזר כל ממונו, אלא נותן צדקה כפי מיסת ידו, ומלווה כראוי למי שצריך.

ה'דרך האמצעית' מהווה את האיזון בכל המידות כולן ועל האדם ללכת בה:

ומצוין אנו ללכת בדרכים אלו הבינוניים, והם הדרכים הטובים והישרים, שנאמר "והלכת, בדרכיו" (דברים כח, ט). (שם, ה)

בפרק ד' מ'שמונה פרקים'² הרמב"ם הוסיף ובאר שהדרך האמצעית היא יסוד השלמת האישיות של האדם:

וכאשר יהיה האדם שוקל פעולותיו תמיד, ומכוון לאמצען - יהיה במדרגה העליונה ממדרגות בני האדם, ובזה יתקרב אל ה' וישיג מה שאצלו, וזוהי השלמה שבדרכי העבודה.

הרמב"ם לא הרחיב את הדיבור ביחס לאותה מדרגה עליונה, אולם בהמשך החיבור בפרק ז'³ עולה מדברי הרמב"ם שכונתו לנבואה:

ודע, כי כל נביא לא יתנבא אלא אחר שייקנו לו המעלות השכליות כולן, ורוב מעלות המידות והחזקות שבהן, והוא אומרם: "אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר". אמנם 'חכם' הוא כולל המעלות השכליות בלא ספק. ו'עשיר' היא ממעלות המידות, רצוני לומר: ההסתפקות, לפי שהם יקראו המסתפק בחלקו 'עשיר', והוא אומרם בגדר העשיר: "אי זה הוא עשיר? השמח בחלקו", כלומר שהוא מסתפק במה שהמציא לו הזמן, ואינו מצטער על מה שלא המציא לו. וכן 'גיבור' היא גם כן ממעלות המידות, רצוני לומר, שהוא ינהיג כוחותיו לפי הדעת, כמו שבארנו בפרק החמישי, והוא אומרם: "אי זה הוא גיבור? הכובש את יצרו"... ואלו המידות וכיוצא בהן - הן מחיצות הנביאים, עליהם השלום. ומי שהיו לו מהם שתי מידות או שלוש בלתי ממוצעות, כמו שבארנו בפרק הרביעי, נאמר בו שהוא רואה את ה' מאחורי שתי מחיצות או שלוש.

2 מהדורת הרב שילית, מהדורה מיוחדת לתלמידים ללא המקור הערבי, עמודים רמ - רמא.

3 עמודים רמו - רמו.

בפסקה יסודית זו הרמב”ם מחבר בין ‘עבודת המידות’ ובין ‘אופי הנבואה’. ככל שאדם יותר מתקן את מידותיו וממצע אותן – כלומר מגיע בהם לאיזון – כך גם קרבתו לקב”ה יותר גדולה וממילא נבואתו היא במדרגה גדולה יותר.⁴

בהמשך הפרק⁵ מציין הרמב”ם ביחס למשה רבינו

וכאשר ידע משה רבנו, שלא נשארה לו מחיצה שלא קרעה, ושכבר נשלמו בו מעלות המידות כולן והמעלות השכליות כולן - ביקש להשיג ה' על אמיתת מציאותו...

הרמב”ם לא התייחס בפסקה זו למעלת נבואתו של משה רבינו, אולם באופן פשוט נראה שנבואת משה רבינו היא בדרגה גבוהה יותר משאר הנביאים משום שכל מידותיו של משה רבינו היו ממוצעות לחלוטין וממילא ‘לא נשארה לו מחיצה שלא קרעה’.⁶

כך גם עולה מהקדמת הרמב”ם לפרק חלק.⁷ הרמב”ם שם מונה את האמונה בנבואת משה רבינו כאחד מעיקרי האמונה, והרמב”ם שם דגש על מעלתו הרוחנית של משה רבינו ולא רק על מעלת נבואתו.

4 בדבריו הרמב”ם מתייחס גם למעלות השכליות, ובמורה נבוכים חלק א' פרק לד מתייחס לחמש סיבות 'המונעות לפתוח את הלימוד (=לפרסם את הדברים בקהל הרחב) בעניינים האלוקים ולהעיר על מה שראוי להעיר עליו ולחשוף זאת להמון'. במאמר זה אנו נעסוק רק בסיבה הרביעית בדברי הרמב”ם שם (פסקה 10): "הסיבה הרביעית היא ההכנות הטבעיות, כי התבאר ואף הוכח שהמידות הנעלות הן הכנות למעלות השכליות, ואין אפשרות להשיג מעלות שכליות אמיתיות, כלומר מושכלות שלמים, אלא לאדם שהכשיר עצמו מאד במידות, שליו ומיושב". אכן, צ"ב מדוע הרמב”ם מתייחס למחיצות כנובעות דוק מתוך חסרון זה של 'המידות הנעלות' ולא לשאר החסרונות המוזכרות שם בספר המורה.

5 עמוד רמז.

6 מלשון הרמב”ם 'שלא נשארה מחיצה שלא קרעה' עולה שמשה רבינו הגיע למעלה הגבוהה ביותר האפשרית עבור בן אנוש. לעומת זאת, בפרק ד' הרמב”ם מעיר (עמוד רמז): "ואתה יודע, כי ארון הראשונים והאחרונים, משה רבנו, כבר אמר לו יתעלה: "יען לא האמנתם בי", "על אשר מריתם", "על אשר לא קדשתם" - כל זה. וחסאו, עליו השלום, היה, שנטה אל אחד משני הקצוות במעלה ממעלות המידות", נמצא שגם אצל משה רבינו הייתה נטייה מסוימת, ולכאורה מתאימים הדברים לדברי הרמב”ם בהמשך פרק ז' (עמוד רמח): 'הנה לא נשארה בינו ובין השגת ה' על אמיתת מציאותו אלא מחיצה אחת בהירה, והוא השכל האנושי הבלתי נבדל', כלומר - אולם מחיצה אחת בהירה' שהיא השכל האנושי הבלתי נבדל', כלומר היות האדם 'בלתי נבדל' כלומר שאינו נבדל מהחומר, עובדה זו היא שמונעת את ההשגה המוחלטת, והדבר מתבטא גם בכך שבמידותיו של משה רבינו היה חוסר איזון קל שבקלים שיצא לפועל בחטא במי מריבה עוד יש להעיר בהקשר הזה, שבפתיחתו של הרמב”ם למורה נבוכים, הוא כותב על דרגת משה רבינו כך: "יש מבינינו מי שמבריק לו הברק פעם אחר פעם עד שהוא כאילו באור תמידי שאינו פוסק, והלילה הופך עבורו ליום. זוהי דרגת גדול הנביאים שנאמר לו 'אתה פה עמוד עמדי' ונאמר עליו 'כי קרן עור פניו' ". ניתן לדייק שגם אצל משה רבינו הברק מבריק 'פעם אחר פעם' ואין 'אור רצוף' ללא הפרעות וכפי הנראה גם כאן יש ביטוי לאנושיות של משה רבינו שיש לה 'זכר' גם בדרגתו 'המלאכית'. יש לציין כי הרב שיל”ת בביאורו כאן לפרק הלך בדרך אחרת והבוחר יבחר. שוב ראיתי בדברי הרב חרל”פ, מי מרום יח, עמוד קב, 'סוד ההפסקות בעליות' שם עולה שלא כדברינו ויל”ע.

7 עמוד קמב

והיסוד השביעי נבואת משה רבינו. והוא, שנאמין שהוא אביהן של כל הנביאים שקדמו לפניו והבאים אחריו, הכל הם למטה ממנו במעלה, והוא בחיר ה' מכל המין האנושי, אשר השיג ממנו יתעלה יותר ממה שהשיג וישיג כל אדם שנמצא ושימצא. ושהוא עליו השלום הגיע לתכלית הרוממות מעל האנושיות עד שהשיג המעלה המלאכית ונעשה במעלת המלאכים...

מדברי הרמב"ם עולה שמעלתו הרוחנית של משה רבינו קשורה קשר הדוק למעלת נבואתו, כך שהאמונה בנבואת משה רבינו במובן זה שהיא נעלית על נבואת כל שאר הנביאים.⁸ כוללת גם את האמונה במעלתו הרוחנית של משה רבינו – שהיא מעלה גבוהה יותר משאר הנביאים ובוודאי מכל שאר בני האדם.⁹

לסיכום הדברים: הרמב"ם עומד על חשיבות ההליכה ב'דרך האמצע'. על פי הרמב"ם הליכה בדרך זו מקרבת את האדם לבורא עולם והיא הבסיס למעלות הנבואה – ככל שהאדם יחיה ויפעל בצורה מאוזנת יותר, כך גם הוא יזכה יותר למעלת הנבואה. משה רבינו פעל בצורה המאוזנת המקסימלית ביותר, ועל כן זכה לנבואה ברמה העליונה ביותר.

בשולי הדברים נראה להוסיף שהאידיאל של 'דרך האמצע' כפי שמוצגת בדברי הרמב"ם כאן, תואם לדבריו במורה הנבוכים:¹⁰

וראוי למנהיג המדינה, אם הוא נביא, שיידמה באותם תארים, ויצאו ממנו אותן פעולות בשיקול וכפי הדין, לא מתוך היפעלות בלבד, ולא יתיר את רצועת הכעס ולא יאפשר את ההיפעלויות אצלו, משום שכל היפעלות היא רעה, אלא יישמר מהן כפי יכולת האדם. (א, נד)

הרמב"ם תובע מהנביא, מנהיג המדינה שלא 'להתיר את רצועת הכעס', ואם נתאים את דבריו להלכות דעות, משמעות הדברים היא לנהוג בענין הכעס בדרך האמצע". במילים אחרות,

8 וראה בדברי הרמב"ם במורה נבוכים להו: "כי המונח 'נביא' נאמר לדעתי על משה ועל זולתו כ'מונח מסופק'. 'סיפוק – שימוש באותו השם לשני ענינים שיש ביניהם מן המשותף, אך אין המשותף מאפיין את מהות כל אחד מהם, עיין מילות הגיון שער יג' (מור"ר הרב שלמה פיישר זצ"ל, מילון מונחים בסוף הספר "אור ה").

9 דוקא לגבי משה רבינו מפורסמת האגדה שהביא ה'תפארת ישראל' בסוף פירושו למסכת 'קידושין' ביחס לתכונותיו הטבעיות, ואין כאן המקום להאריך בזה, משום שאנו עוסקים בדרגתו הרוחנית של משה רבינו בעת שקיבל תורה, ולא בתהליך התפתחותו הרוחנית יהא אשר יהא.

10 הציטוטים מ'מורה נבוכים' מובאים מתוך 'מהדורת מקבילי'.

11 אין כאן המקום לדון בסתירה בדברי הרמב"ם ביחס לכעס, עיין בדברי הלחם משנה דעות א, ה.

מסתבר שה'היפעלות' השלילית היא נטיה מדרך האמצע, ואילו הפעולה 'בשיקול וכפי הדין' היא ההליכה בדרך האמצע שבה הנביא נדרש ללכת.

ב. "רק נבואה זו יכולה ליתן תורה"

על פי הרמב"ם, לנבואת משה רבינו ישנו מעמד מיוחד, לא רק בעיקרי האמונה אלא גם בעולם ההלכתי.¹²

ועל הדרך הזאת, אם ציוו כל הנביאים לעבור לפי שעה, מצוה לשמוע להם; ואם אמרו שהדבר נעקר לעולם--מיתתן בחנק, שהתורה אמרה "לנו ולבנינו, עד עולם" (דברים כט, כח). וכן אם עקר דבר מדברים שלמדנו מפי השמועה, או שאמר בדין מדיני תורה שה' ציווה לו שהדין כך הוא והלכה כדברי פלוני--הרי זה נביא שקר, וייחנק אף על פי שעשה אות: שהרי בא להכחיש תורה שאמרה "לא בשמיים, היא" (דברים ל, יב). אבל לפי שעה, שומעין לו בכול. (יסודי התורה פרק ט הלכה ג-ד)

הרמב"ם פוסק שנביא אינו יכול כלל להביע את דעתו בנושאים הלכתיים מכוח הנבואה בדבר ה' אף שהתורה עצמה ניתנה בנבואה למשה רבינו. כלומר, נבואת משה רבינו קבעה הלכה לדורות, ולעומתה, נבואת שאר הנביאים איננה יכולה לקבוע דבר בענייני הלכה.¹³

כעת נבוא לכאר את תחילת הפיסקה שהבאנו בראש דברינו, בה מרן הרב זצ"ל מקשר בין מעלת נבואתו של משה רבינו ובין עליונותה ההלכתית.

נבואה ורוח הקודש באים, בדבר ד', לפנימיותו¹⁴ של אדם, ומתוכו הם נשפעים לכל מה שנוגע לעולם כולו.

ומעין דוגמתם האגדה, הרי היא נובעת מהנפשיות של האדם, ומסדרת את ענייניה גם כן ביחש החיצוני של העולם.

אבל התורה, היא באה מתוך הארת האמת העליונה, שאין בה שום הבדל בין פנימיותו

12 הרב נתי אריה העירני כי הדעת נותנת שהרמב"ם קבע את האמונה בנבואת משה רבינו כעיקר, על מנת לבסס את היסוד ההלכתי שנביא אינו יכול להכחיש את נבואת משה רבינו, היינו שאפילו אם נניח שישנה נבואה אצל האומות העולם, ואפילו אם נניח שיוצרי הדתות היו נביאים – הרי שאין להם סמכות לשנות בתורת משה.

13 עיין הערה 27.

14 הנוסח בשמונה קבצים (ה, קכז) הוא 'באים מפנימיותו של אדם', וראה שם עוד שינויים ואין כאן המקום לדון במשמעות שינויים אלו.

של אדם להעולמיות כולה ומקורה. מלמעלה למטה הכל נסקר ונודע.

פה אל פה אדבר בו. ומראה ולא בחידות, ותמונת ד' יביט...

הרב מבאר שנבואה קשורה לעולמו הפנימי של הנביא.¹⁵ ניתן לומר שהנבואה היא פסגת עולמו הרוחני של הנביא כאדם וכיון שכך היא תוצאה ושיקוף של עולמו הרוחני – של חוויותיו, של השקפת עולמו, של התייחסותו למציאות וכו'. כיון שכך, מובן מאליו שיהיה שוני בין הנביאים בשל תכונותיהם השונות. ניתן להעזר בדברי הרב במקום אחר ולהגדיר שהנבואה הינה חלק מ'ההכרות האנושיות' שהנן 'סובייקטיביות יחוסיות'.¹⁶

לעומת זאת, התורה, נבואתו של משה רבינו, איננה נובעת מתפיסתו ועולמו של משה רבינו אלא היא 'אמת עליונה'. המבטאת אמת המופיעה בעולם אך איננה נובעת מתוכו אלא מקורה הוא אלוקי עליון הכולל הן את 'פנימיותו של האדם', והן את 'העולמיות כולה ומקורה', כלומר הן את הצד הסובייקטיבי והן את הצד האובייקטיבי של העולם.¹⁷

15 אברבנאל תחילת ספר ירמיה, רמ"א בספר תורת העולה חלק א, פרק יד (מעט מדבריו הובאו לקמן הערה 17), וראה מה שכתב הרמח"ל: "ואמנם צריך שתדע, שהנה בנבואת המתנבאים ייבחנו שתי הבחנות: הראשונה - הענין, והשנייה - הדברים והמלות. וזה, כי הנה יש ששייג הנביא ענין מהענינים ולא יוגבל לו במלות, אלא יגיד הנביא במלות כרצונו, ויש ששייגו ענין מוגבל במלות גם כן, כגון נבואותיהם של ישעיהו, ירמיהו ושאר הנביאים, הנכתבות לדורות, שהנה נגבלו מלותיהם בנבואה לכלול ענינים רבים כאחד, וגם בזה תשתנה המליצה כפי הכנת הנביא עצמו ודרכיו, וגם ישתנה לטבע לשונו ודרך דיבורו" (דרך ה' חלק ג, פרק ד אות ח) וראה את דברי הגר"ם בפירושו למשלי (כו, יט): "וכמו שהאדם דבק להשם יתברך, כן הקב"ה מדבק בו. וכמו שנאמר "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם", וכן כל הנביאים ראו בדמות אדם לפי שהן אדם, לכן מראה עצמו להם בדמות אדם", וראה עוד בהרחבה בספר בית ישי, למו"ר הרב שלמה פישר זצ"ל, סימן מז הערה ד. אמנם המלבי"ם בהקדמת ספר ירמיה חלק על דברי האברבנאל וצ"ב. וראה גם מאמרו של הרב יובל שרלו 'על הנבואה וחידושה' בספר 'הנבא בן אדם' בעריכת אודיה צוריאלי. נמצא גם במרשתת בכתובת: www.ypt.co.il/media/1820 על-הנבואה-וחידושה.pdf.

על דברים אלו יש להוסיף את דברי מרן הרב ב'אדר היקר' (פרק ד'): "כבר מפורסם למדי שהנבואה לוקחת את המשלים להדרכה האנושית לפי המפורסם או בלשון בני אדם באותו הזמן, לסבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע בהוה, 'ועת ומשפט ידע לב חכם', וכדעת הרמב"ם וביאור הרש"ט (=הרב שם טוב) במורה נבוכים סוף פרק ז' משלישי. "אולם אין מבואר היטב מדברי הרב אם הוא מתיחס להופעת הנבואה על הנביא, וכפי שעולה מדברי הרב שם טוב, או שהוא מתיחס לאופן הדברים בו הנביא מדבר אל העם כפשט דבריו, ועיין גם במשנת יעקב על יסודי התורה א, ט – על ההבדל בין המשל ומליצה בנבואת משה רבינו ובנבואת שאר הנביאים.

16 אגרות הראי"ה א מד

17 וראה את דברי הרמ"א בתורת העולה חלק א, פרק יד: "כי החומר העב שבאדם עומד לנגד הנביא או המתבונן מאחורי האור המצוחצח שבנפש הרואה בו עד שנעשה לו בדמות כלי המראה ורואה בו בראייתו הפנימית דמותו, ולזה דמו הנביאים עליהם השלום הכבוד לדמות אדם כי ראו תמונתו אמנם משה רבינו עליו השלום מאחר שהסיר מעליו כל החומריות ולא נשאר לו מסך מבחוץ לא היה לו דבר עב שעמד לנגדו ומאחורי האור לא היה רואה במראה... ולא היה רואה שום תמונה רק ראה באספקלריה המאירה.. ואל יקל בעיניך טעם זה כי נראה לי שהוא האמת בעינין מראות

הבדל זה שהרב עומד עליו תואם את המובא לעיל מדברי הרמב"ם. באותה מידה בה הנביאים לא השוו את מידותיהם לגמרי אלא נשאר להם 'מחיצות', היינו מידות 'בלתי ממוצעות', כך גם נבואתם לא הייתה 'אובייקטיבית' לחלוטין אלא רק ביטאה את האמת הסובייקטיבית שלהם. לעומת זאת, משה רבינו השווה את מידותיו לדרך האמצעית וכיון שכך הוא יכל לדבוק לגמרי באמת האלוקית וממילא להשיג את האמת האובייקטיבית – אמת התורה.¹⁸

רק נבואה זו יכולה לתן תורה.

ומתוך כך נעלה היא התורה מכל נבואה.

לאחר שהרב עמד על החילוק בין נבואת משה לשאר הנביאים – שנבואת משה באה מתוך 'הארת האמת העליונה', לעומת שאר הנביאים שנבואתם מחוברת לפנימיות נפשם ומתוך כך לאופיים הפרטי. מתוך כך הרב מתייחס להבדל ההלכתי בין שני סוגי הנבואות. כיון שהנבואה

הנביאים שראו הכבוד בדמות האדם שהוא דמות הנביא בעצמו¹⁹ וראה גם את דברי המהרי"ל דיסקין (ש"ת, סוף חלק 'כתבים'): אף שמחזות הנבואה בעולמות עליונים אף על פי כן המחזה שוב יורדת לאט לאט, ומתגשמת, עד שהפתרון נמצא בהשגת הנביא... כל הציורים הארציים מתרשמים בנפש ואינו ציור חוץ לנפש, והנביא מסתכל בנפשו, ויודע הפתרון... כל הענין בנביא, כל שנפשו זכה ובהירה רואה הפתרון צח ומצוחצח, וזה שאמרו במרע"ה שנפשו היתה בעולם המעלה, ונסתכל באספקלריה מאירה.... ומהאי טעמא מובן דאמרינן גזירת נביא חזורת, דאורים ותומים אינה חזורת לפי שכל דבר שיצא מפי הרב"ה מפורש אינו חוזר רק דבנביא דכח אחר מעורב בו, פתרון שכל האנושי כנ"ל, על כן יתכן להתבטל, מה שאין כן באורים ותומים שהם מאירין ומתממין דבריהם, אי אפשר להתבטל... וכן מובא בשם הגר"א: וההפך ביניהם (בין נבואת משה רבינו לשאר הנביאים), כי על כל דברי נביאים יש להעמיס בהם הוראה אחרת, כי אולי לא כיון בהם ממש אל רצון השם יתברך, מאחר שהדברים הורקו מכלי אל כלי אי אפשר שיהיו ממש אות באות, ואולי נלקו מעט בחסר ויתר, ואז יש להם פנים אחרים ('חמש ידות' על התורה, לרבי בנימין לווין, חלק שני בפרשת קרח לו). שני המקורות מובאים ב'חומש הגר"א', 'שמועות אליהו' במדבר ריש פרשת מטות, וראה גם בספר 'מחזה עליון', הרב יצחק סנדר, ניו יורק תשמ"ז, עמוד פה והלאה.

18 ראה לעיל הערה 2. לאור דברינו מובן מדוע הרמב"ם נקט בצורה מוחלטת שלא היתה מחיצה שלא קרעה, משום שזהו ההבדל העקרוני בין נבואת התורה ובין נבואת שאר הנביאים. צריך לומר שגם אם בסופו של דבר משה רבינו חטא, הרי שחטא זה לא העיב על אמת התורה שהתגלתה על ידו, וכיון שהתורה ניתנה לבני אדם, הרי שלא היתה כל אפשרות אחרת למתן תורה. מאבי מורי שליט"א שמעתי לתרץ באופן אחר על פי דברי ה'משך חכמה' בהקדמתו לספר שמות שהקב"ה שלל ממש רבינו את הבחירה, ועל כן משה רבינו לא יכל לומר דברי תורה מעצמו, אלא רק את הנאמר לו מפי הגבורה. אפשר לומר שכאשר משה רבינו אמר את דברי התורה לעם ישראל, הוא היה כשיא המדרגה האנושית, ועל כן התורה נמסרה דרכו באותו הזמן. לעומת זאת, ברגעים אחרים, יתכן שמשה ירד מעט ממדרגה זו, ובאותם זמנים התורה לא נמסרה על ידו, אך עיין בדברי ה'משך חכמה' בפירושו לשמות כה ט.

וראה גם במדבר כג, ו אדרת אליהו, באר יצחק מהדורה ד' ד"ה והוא אנכי: רצה לומר שב' פעמים נזכר אנוכי וכו'. א' בלוחות הראשונות בפרשת יתרו והוא אותם שאמרו הקב"ה בעצמו, והב' מה שבלוחות השניות בפרשת ואתחנן שהו מה שאמרו משה במשנה תורה והיינו שאנכי כולל כל המצוות.... והוא שער המ"ט שכולל כל השערים שתחתיו וזה נגלה גם למשה... ולכן אמרו משה, אבל אנכי דבברות הראשונות הוא שער החמישים שהוא נעלם ולא נתגלה אפילו למשה ולכן אמרו הקב"ה בעצמו ולא נתגלה לשום אדם" ואכמ"ל.

שהנביא מקבל, מושפעת מאופיו ומבטאת עמדה 'סובייקטיבית', על כן היא מוגבלת ומצומצמת במידת מה, ולכן היא תוכל להורות הלכה רק לשעה – רק למצב המסוים אליו מתייחס הנביא. לעומת זאת, נבואתו של משה רבינו, כיון שהיא נובעת מתוך 'הארת האמת העליונה' ואינה תלויה ומצומצמת על ידי דבר בעולם, על כן היא נצחית ושייכת בכל זמן ובכל מצב.¹⁹

ג. "ותדבר מרים ואהרון במשה"

לאור יסוד זה ניתן להבין לעומקם את דברי התוספות במסכת שבת (פז). ביחס לטענת מרים ואהרון על משה ותשובת הקב"ה.

הגמרא שם מציגת את שלשת הדברים שמשא רבינו עשה מדעתו והקב"ה הסכים עמו, ואחד מהם הוא 'פרש מן האישה'. על כך מעירים תוס' שלא מובנת הביקורת של אהרון ומרים על משה לאור הסכמתו של הקב"ה למעשה זה של משה רבינו

ואע"ג דהסכים הקב"ה על ידו מכל מקום נתרעמו עליו לפי שאילו לא פירש מדעתו לא היה הקב"ה מסכים בדברך שאדם הולך בה מוליכין אותו שהרי לאהרון ומרים לא אמר לפרוש אע"ג שגם עמהם היה מדבר. (תוס' ד"ה ואתה פה עמוד עמדי)

תוס' מבאר, שאהרון ומרים סברו שהקב"ה ציווה את משה לפרוש משום שמשא פירש מדעתו

19 בשולי הדברים יש להוסיף את דברי בעל ה'קדושת לוי' וצ"ל (פרשת תצוה) העומד על נקודה זו אצל משה רבינו ולומד ממנה הדרכה כללית בעבודת ה': "כי יש לכל צדיק וצדיק בחינה מיוחדת שעובד בה את הבורא... והנה כאשר הצדיקים מסתכלים על האי"ן ואו הם בטלים במציאות, כל אחד יכול לעבוד את הבורא יתברך בכל המדרגות שבכל הצדיקים... וזהו הרמז במה שימש משה כי משה רבינו עליו השלום לא היה כהן ומהיכן זכה בכאן למדת כהן גדול לשמש בימי המלואים? וזה הרמז 'בחלוק'. על ידי שהיה דבוק בהאי"ן וכאשר בארנו כשהצדיק מדבק עצמו באי"ן ושם אינו נראה כלל חס ושלום שום חלקת המדות, אז יעבוד הבורא יתברך בבחינות כל הצדיקים וזהו הרמז 'בחלוק לבן שאין לו אמרא' שמורה על האי"ן, וזו הרמז שאין בו אמרא. כי יש צדיק אשר הוא מדבק עצמו בהאי"ן ואחר כך חוזר לעצמותו אבל משה רבינו עליו השלום היה תמיד דבוק בה". בעל ה'קדושת לוי' עומד על כך, שצדיק יכול לדבוק במדרגת האי"ן ובה הוא מתעלה על האופי הרגיל שלו, המתבטא בעבודת ה' שלו בדרך כלל. במדרגה הזו הצדיק יכול לעבוד את ה' בכל דרך ואופן שהוא, כפי שמצינו במשה רבינו שאף שלא היה כהן, עבד את עבודת הכהונה בזמן ימי חנוכת המשכן. מעלתו של משה רבינו היתה שהוא היה במדרגה זו באופן קבוע ולא רק בצורה מזדמנת. דברים דומים ניתן לראות גם בדברי מרן הרב, אורות התשובה יד לט. מכל מקום יש לציין שרבותינו אלו נחלקו באופן השגת הדרך האמצעית. על פי הרמב"ם מגיעים לדרך האמצעית על ידי עבודת המידות, פניה לקצה השני וכדו', לעומת זאת, בעל הקדושת לוי הולך בדרך החסידות, שההגעה לדרך האמצעית היא על ידי ה'ביטול', ואילו מרן הרב מתאר כיצד אותם צדיקים "שבים בתשובה ועולים עד המקום העליון, שמשם משתפכים האוצרות אשר לשפעת הקודש". ראה גם מי מרום, יח, עמוד נא אדם המתדמה לעליון, ונראה ששורש דבריו במורה נבוכים, שהבאנו לעיל בסוף אות א', תן לחכם ויחכם עוד.

ו'בדרך שאדם הולך בה מוליכין אותו'. במילים אחרות, אהרון ומרים סברו שהנטייה של משה לפרוש הייתה על פי האופי האישי שלו, ורק משום כך הקב"ה הסכים על ידו. להבנתם, משה רבינו יכל היה לבחור בדרך אחרת מלכתחילה ולא לפרוש מהאישה ובמקרה זה הקב"ה לא היה מצוה אותו לפרוש.

לאור מה שבארנו, אהרון ומרים טעו במחשבתם שמשה רבינו פועל כשאר הנביאים, שהם עובדים את ה' כל אחד לפי בחינתו. אכן, למשה רבינו כלל לא הייתה נטייה אישית לכאן או לכאן אלא כל מה שעשה, עשה על פי הדרך הבינונית.²⁰

מתוך כך מובן היטב מדוע הקב"ה האריך בתיאור מעלות נבואת משה, כמענה לאהרון ומרים. אין זה נימוק 'טכני' – שכיון שנבואת משה כל כך גדולה, הרי שבצדק הוא פורש מן האישה, אלא הפסוקים מתארים את מהות ענין נבואתו של משה רבינו. מתוך כך שנבואתו היא ברמה כל כך גבוהה, מתברר שאין לו נטייה אישית, אלא כולו דבוק בדרך הבינונית, ו'לא נשארה מחיצה שלא קרעה'. מתוך כך, אין שום מקום לביקורת על כך שהוא פרש מהאישה ואף הסכים הקב"ה עימו.

ד. תורה וחכמה

בדומה לשיטת הרמב"ם ביחס תורה שבכתב הנובעת מהאמת האלקית העליונה, מצינו את שיטתו ביחס ליסוד מחלוקות חז"ל בתורה שבעל פה.

אבל אמרם (סנהדרין פח:): משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל, הנה ענין אלה הדברים מבואר מאד, לפי ששני אנשים, אם יהיו שקולים בתבונה ובעיון ובידיעת העיקרים אשר יולידו מהם לא תפול ביניהם מחלוקת כלל במה שיוציאוהו בהקש, ואם תפול תהיה מועטה, כמו שלא נמצא לעולם מחלוקת בין שמאי והלל אלא בהלכות יחידות, לפי שהקשי שניהם בכל מה שהוציאוהו בהקש היו קרובים זה לזה, והעיקרים גם כן אשר היו מסורים אצל זה – כמו העיקרים המסורים אשר היו אצל האחר.

20 ועל כרחנו לומר, שאותם שלשה דברים שעשה מדעתו, לא עשה על פי נטיית אופי כזו או אחרת אלא על פי רוחב שיקול דעתו. דוק ותשכח שכל אותם דברים שעשה מדעתו קשורים לקבלת התורה, ומסתבר שכפי שקבלת התורה הייתה מתוך הארת האמת העליונה, אף דברים אלו שעשה מדעתו – היתה מתוך הארה זו, ואכן רש"י בסוף התורה מבאר כי שם רמוזה שבירת הלוחות, ללמדנו שאף היא חלק מהתורה, תן לחכם ויחכם עוד

וכאשר נתמעטה דרישת תלמידיהם, ונחלש הקשם ביחס להלל ושמאי רבותיהם, נפלה המחלוקת ביניהם בעת העיון בדברים רבים, לפי היות שהקש כל איש מהם לפי ערך שכלו ומה שאצלו מן העיקרים. ואין להאשים בכל זה, לפי שאנו לא נחייב שני אנשים המתוכחים, שיתוכחו בשכל יהושע ופינחס, ואין אנו גם כן מפקפקים במה שנחלקו בו, היות שאין הם כמו שמאי והלל או מי שלמעלה מהם, כי ה' יתפאר ויתרומם לא צונו בעבודתו בזה, אלא חייבנו לשמוע מחכמי איזה דור שיהיה (הקדמת הרמב"ם למשנה מהדורת שילת עמ' מא)

באופן אידאלי, התורה נשענת על השכל, היינו על ההבנה והעיון וידיעת הכללים שלמדים מהם, וכיון שכך מלכתחילה אין מקום למחלוקת. המחלוקת היא בגלל מיעוט הכוח השכלי, ואף שיש הרבה יותר מקום לטעות, אין אנחנו רשאים לפקפק בכך משום שכך חייבה התורה התורה מלכתחילה.²¹

במילים אחרות, משה רבינו הגיע לשיא השלמות במידות, וכיון שכך על ידי נבואתו ניתנה לנו תורה. לעומת זאת, נבואת שאר הנביאים היא משקפת את עולמם הפנימי ועל כן אין לה כלל מקום בהלכה. חכמי תורה שבעל פה שואפים להגיע לשלמות הבריור השכלי ככל יכלתם ומכך נובעת סמכותם ההלכתית. אמנם, בודאי שהם עלולים לטעות אלא שכך היא דרכה של תורה. יש להעיר כי מדברי הר"ן בדרשותיו (דרוש ז)²² עולה הסבר אחר ליסוד המחלוקת בין חכמי ישראל:

שדבר ידוע שכל התורה שבכתב ובעל פה נמסרה למשה, כמו שאמר במגילה (יט ב) אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מאי דכתיב (דברים ט י) ועליהם ככל הדברים, מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שסופרים עתידים לחדש ומאי ניהו מקרא מגילה, דקדוקי סופרים הם המחלוקות וחילוקי הסברות שבין חכמי ישראל, וכולן למדם משה מפי הגבורה בלא הכרעה כל מחלוקת ומחלוקת בפרט. אבל מסר לו כל[ל] אשר בו יודע האמת, והוא (שמות כג ב) אחרי רבים להטות, וכן (דברים יז יא) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. וכשרבו המחלוקת בין החכמים, אם

21 עיין לעיל בהערה 4 הפניה לדברי הרמב"ם במורה נבוכים א, לד המתייחס לחמש סיבות המקשות על ההבנה בענינים האלוניים

22 מקור זה ומקורות רבים נוספים במאמר זה הם מתוך הספר 'לא בשמים היא', פרופסור ר' שלום רוזנברג זצ"ל, הוצאת תבונות תשנ"ז, עמוד 70 ואילך. יהיו דברים אלו לעילוי נשמתו הגדולה.

היה יחיד אצל רבים היו קובעים הלכה כדברי המרובים, ואם רבים אצל רבים או יחיד אצל יחיד, כפי הנראה לחכמי הדור ההוא. שכבר נמסרה ההכרעה להם

מדברי הר"ן עולה, שהמחלוקת איננה נובעת מ'מיעוט הכח השכלי'²³ אלא מלכתחילה לשתיהן הדעות יש בסיס בתורה שניתנה למשה בסיני!²⁴ נקודה זו הורחבה מאד בידי בעלי הסוד וגדולי החסידות,²⁵ ונביא את הדברים בלשונו של אדמו"ר הזקן:

הנה בכלל עובדי ה' יש ב' בחינות ומדרגות חלוקות מצד שורש נשמתם למעלה מבחינת ימין ושמאל...

והנה כל איש ישראל צריך להיות כלול מב' בחינות אלו ואין לך דבר שאין לו מקום ולכן מצינו כמה דברים מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה ללמדנו שאף ב"ש ששרש נשמתם מבחינת שמאל העליון ולכן היו דנין להחמיר תמיד בכל איסורי התורה. וב"ה שהיו מבחינת ימין העליון היו מלמדין זכות להקל ולהתיר איסורי ב"ש שיהיו מותרים מאיסורם ויוכלו לעלות למעלה – אף על פי כן בכמה דברים היו ב"ש מקילין מפני התכללות שרש נשמתם שהוא כלול גם מימין וכן שורש נשמת ב"ה כלול גם משמאל כידוע דרך ומדות קדש העליון דלית תמן קיצוץ ופירוד חס ושלום וכל המדות כלולות זו מזו. (אגרת הקודש אגרת יג)

למדנו מדבריו של אדמו"ר הזקן שלשה יסודות חשובים. היסוד הראשון הוא, שעובדי ה' מכוונים את עבודת ה' שלהם על פי שורש נשמתם, ועל כן מצינו עובדי ה' בדרך החסד ועובדי ה' בדרך הגבורה. היסוד השני הוא, שלא רק עבודת ה' מוכוונת על פי שורש נשמתו של החכם, אלא אף פסיקת ההלכה, נובעת משורש נשמתו של הפוסק. תלמיד חכם ששורש נשמתו ועבודת ה' שלו מבחינת החסד, נוטה להקל ואילו תלמיד חכם ששורש נשמתו ועבודת

23 דברי הרמב"ם אלו תואמים לרוח דבריו בפרק א' מהלכות דעות. שם עולה כי קיימת דרך אחת אמצעית ועל כולם ללכת בה, ועל כן אין סיבה לשינוי בהנהגה בין צדיקים שונים.

24 עיין גם דרך חיים אבות ה' יו. נמצא אצל הרמב"ם הנטייה לאחד הצדדים פסולה, ומעידה על 'נגיעה', כלומר על חוסר שלמות. לעומת זאת, אצל הר"ן ועימיה, נטייה זו היא חלק מהאופי האנושי, והתורה ניתנה 'על דעת כן'.

25 שורש הדברים בדברי הזוהר, בראשית (השמטות) רנב, ב וכן ברעיא מהימנא פנחס רמא. עיין ב'שערי זוהר' על עירובין יג: ויבמות יד: ולאחר מכן בדברי הרמ"ק בספר הפרדס שער ט' פרק ב' ובדברי השל"ה בית חכמה יח: וראה את המובא בשם הבעל שם טוב: "שלא תאמר מחמת תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכך, מחמת זה רבתה מחלוקת, כי אם מחלוקת זה קיבל משה מסיני..." (כתר שם טוב חלק ב'). יש לעיין בשיטתו כיצד הוא יבאר את הגמרא בסנהדרין שעמדה ביסוד דברי הרמב"ם.

ה' שלו מצד מידת הדין, נוטה להחמיר. היסוד השלישי שעומד עליו בעל התניא הוא, שקיימת 'התכללות' של המידות, היינו שאף מי שנוטה בדרך כלל להקל, יש מקומות שבהם הוא נוטה להחמיר וכן להיפך.²⁶

מדבריו של אדמו"ר הזקן אנו למדים, שאף שיסוד התורה נובע מהארת האמת העליונה, הרי שחכמי ישראל פועלים על פי שיקול דעתם המשתנה על פי 'שורש נשמתם'.²⁷ אכן, חכמי ישראל לא מחדשים תורה אלא כל עניינם לפרש ולממש את התורה שניתנה למשה מסיני²⁸ וכך מבאר הרב:

וחכמי תורה עדיפי מנביאים, מצד התוכן העליון, שממנו הם יונקים את החיים הרוחניים שלהם

דברי הרב מתבססים על מאמר חז"ל "חכם עדיף מנביא". מאמר זה על פניו תמוה, שהרי נראה שמדרגת הנביא נעלה הרבה מעל מדרגת החכם. אמנם, ביחס לשורש של 'יניקת החיים הרוחניים' יש יתרון לחכם על הנביא.

בהמשך לביאורינו בתחילת הפסקה, ניתן לבאר משפט זה כך. נבואה היא 'מפגש' – 'דבקות' של הנביא עם בורא עולם. למפגש זה 'אין גבולות',²⁹ וכולו נובע מתוך פנימיותו של הנביא.

26 וראה דברי אדמו"ר הרשב"ב בהמשך תער"ב אות יג: "ובמקום אחר מבואר ענין אחליפו דוכתייהו על דרך משל שמאי והלל ששניהם קיבלו מרב א' (שקיבלו משמעו) ואבטליון כמו שכתוב בפרקי אבות) סברא אחת ואעפ"כ זה אוסר וזה מתיר, והיינו שנעשה השינוי בהכלים שלהם, כי שמאי שהיה מצד הגבורה נוטה לאיסור שהוא מבחי' גבורה, והלל שהי' מצד החסד נוטה להיתר שהוא בחי' חסד, אבל האורות שהוא הסברא שקיבלו מרבם הרי שניהם קיבלו סברא אחת אלא שנשתנה לפי מזג הכלי כו'... והנה כשבאים בפעם שניה לשמוע אותה הסברא מפי הרב שהוא ענין יציאת האורות מהכלים בכדי לקבל שכל הרב המשפיע, הנה אז בפעם השניה יכולים להחליף אור החסד בכלי הגבורה, כי הסברא שקיבלו מרבם היא (רק) מקור החסדים והגבורות כי עצם הסברא אינה עדיין בבחינת חסד וגבורה ולכן מצינו לפעמים ב"ש מקילין ומאחר שהן בבחינת הגבורה היו צריכים להיות לעולם מחמירין, אך הוא ענין שהתחלף אור החסד להיות בכלי הגבורה"

27 היה מקום לומר, שדברי אדמו"ר הזקן שחכמים פוסקים על פי שורש נשמתם, מחזק את יסוד האמת של דבריהם, שאין אנו מקשיבים להם רק מתוך ההכרח אלא מתוך האור האלוקי המאיר בנשמתם ובתורתם. אמנם, נראה לעניות דעתך, שדברי אדמו"ר הזקן מבטאים את הקשר בין תורה שבעל פה ובין נשמות ישראל ועיין פרי צדיק לשבועות אות ב': "שבעין כתרין היינו שבעים פנים לתורה ומטעם זה הם שבעים סנהדרין שאפשר להיות שבעים דעות בדברי תורה. והוא כמספר שבעים אומות שבעים לשון שבהם נמצא ניצוצי התורה שבעל פה שצריך להוציא מהן בגלות. והדעות בדברי תורה היינו בתורה שבעל פה."

28 בעולם האגדה, הכללים הם אחרים ואכן הרב השווה בתחילת דבריו את האגדה לנבואה ואכמ"ל

29 מלבד היות הנבואה 'הוראת שעה', מצינו דיונים בראשונים ובאחרונים ביחס לגבולות הנבואה. הרמב"ם פסק שאין שומעים לנביא ב'הוראת שעה' בעניני עבודה זרה בלבד (יסודי התורה פרק ט). לעומת זאת רס"ג כתב במאמר שלישי

על כן, אין דברי הנביא יכולים לשמש הלכה לדורות. לעומת זאת, חכמי התורה שבעל פה פועלים במסגרת התורה – על פי הנחות יסוד - אקסיומות³⁰ ועל פי כללים מוגדרים מראש.³¹ מתוך כך שהם כפופים למסגרת זו בידם לפסוק הלכה לדורות. לא זו אף זו, שפסיקת ההלכה שלהם איננה מוחלטת וכידוע בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו באופנים שונים.³²

סיכום

הרב ב'אורות הקודש' מתיחס להבדל בין נבואת משה רבינו ונבואת שאר הנביאים. נבואת משה רבינו היא 'אוביקטיבית' ועל כן מכחה באה התורה הנצחית. לעומת זאת, נבואת שאר הנביאים היא 'סוביקטיבית' ועל כן היא תקפה רק כ'הוראת שעה'. בנוסף לכך, הרב עומד על סמכותם של חכמי ישראל לפסוק הלכה, אף שאין הם במדרגתו של משה רבינו. מדברי הרב עולה שיש להם סמכות זו מכח קישורם לנבואת משה. נראה שדברים אלו של הרב הם לפי שיטת הר"ן וההולכים בדרכו אשר סוברים שמחלוקת בין חכמי ישראל אינה תוצאה של 'טעות' או של 'חולשה' כהבנת הרמב"ם, אלא שמקורה של מחלוקת זו בשורש נשמתם של חכמים וממילא לשני צדדי המחלוקת יש שורש בתורה – נבואת משה רבינו.

(תרגום הרב קאפח) שלא מקשיבים לנביא בענין זנות או גניבה 'כיון שקרא אותנו למה שלא יתכן לא בשכל ולא במסורת'. ראה גם מחלוקת ה'דברי אמת' (ר' יצחק בכר, שו"ת דברי אמת, חלק הדרושים, דרוש א') ור' יהונתן איבשיץ (בסוף ספר 'לוחות עדות') הובאה בספר מחזה עליון פרק ה' אות ה'.

30 עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך 'דבר שהצדוקים מודים בו'

31 עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך 'טעות הדיינין' ליד הערה 41 והלאה

32 עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך 'אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חברו' ליד הערה 32 והלאה